

MATIJA PETAR KATANČIĆ, LEKSIKOGRAF, O HRVATSKOJ LEKSIKOGRAFIJI I LEKSIKOGRAFIMA

Stanislav Marijanović

I. UZTEGNUTIH URAH DILO

Katančić nas i danas svojom pokretnom mišlju i stalnom prisutnošću u našem znanstvenom radu zatječe u spoznavanju i nadvladavanju njegova velikog opusa, u prvom redu latinskoga, i iznova uvodi u nove zadaće i pitanja te stavlja pred otkrivalačku i interpretacijsku kušnju. To je i razumljivo, jer još uvijek s polovicom napisanih djela korespondiramo kao s arhivskim rukopisima. Katančićevo cijelono djelo, koje nam se tek na osječkom simpoziju 1976. godine šire otkrivalo kao plodonosna baština hrvatske i europske kulture, nije izvan kruga latinista, klasičnih filologa i interdisciplinarnih specijalista ni čitano ni proučavano, niti je njegovo historiografsko i filološko (lingvističko i leksikografsko) djelo današnjem zainteresiranom čitaocu dostupno. Poslije Matičeva izdanja njegovih pjesama (*Fructus auctumnales*, Zagreb 1940.), i osječkog izdanja *De poesi illyrica libellus* ili *Knjižice o ilirskom pjesništvu* u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu (1984.) Katančić nije pokazan, otkriven ili predstavljen javnosti ni sa jednim drugim, a zasebnom knjigom ni prije tih izdanja, sve od 1831. godine, kada je objelodanjen njegov prijevod *Svetog pisma* u šest knjiga.

Do okončanja *Knjižice o ilirskom pjesništvu* (Budim 1817.), Katančić se bavio, prema vlastitom zapisu, već »četrdeset godina tiholjubnim naucim i starinom« (filologijom i antikom), »triest i šest naučnih knjiga sastaviv«.¹ Stekao je ime i ugled europski poznatoga epigrafičara (oslonac T. Mommsenu), osnivača moderne

hrvatske arheologije, historiografskog erudita, nosioca iznovljenog klasicizma («klasicističkog racionalizma», »romantičnog klasicizma») u hrvatskoj književnosti, književnog esteta i reformatora metričkog stiha, odnosno tvorca kvantitativno-prozodijskog poetičkog sustava u metričkom stihu (*Brevis animadversio* i *De poesi*), prvoga paleografa koji pokreće slavističke teme ćirilometodske, glagoljske i latinske baštine i pisma kod Hrvata (*Prolusio in litteraturam medii aevi*), ali ne na runsko-gotskoj osnovi kao Kliment Grubišić, nego na rutenskoj, zakarpatsko-ukrajinskoj. U Katančiću Hrvati imaju i prevodioca prve svoje objelodanjene potpune *Biblije*, pisca prve moderne poredbeno-filološke i dijalektološke rasprave (*De Istro eiusque adcolis commentatio*, Caput IX), pionira u leksikografskoj kritici, mladoj narodnoj etimologiji i leksikologiji (frazologiji i terminologiji), etnologiji i muzikologiji, kao i u drugim posebnim disciplinama, temama i pojedinostima, koje će još i obogatiti izradom prvoga etimološki usmjerenog leksikona hrvatskog jezika *Etymologicon Illyricum* s rječnikom *Index Latino-Illyricus*, koji je otpočeo pisati s *Pravoslavnikom*, kao i građom za pisanje *Pisaoca slovinskih razbroj slovoljubni* (hrvatske književne povijesti triju idioma).

Ipak, iako o Katančiću dosad nemamo znanstvene monografije, uvjereni smo da je u književnoj znanosti nastupilo vrijeme izvođenja Katančića iz presahle izdavačke pustoši.

II. GRADITELJ JEZIKA

Katančićev *Pridgovor Prinašaoca Iliričkog »Svetom pismu Starog zakona«* (1820.), u našoj parafraziranoj aplikaciji na Katančićev leksikografski rad upućuje nas odgovoru na pitanje: što čini leksikografa modernim leksikografom?

Mnoga se ovom trudu zaktivaju: tiholjubnih i uzvisnih nauka skup — Razgovornost [Rhetorica], Popivno znanje [poetika], Mudroznanstvo, Musica, Bogoslovje i čovika slikovanog; k tomu pisme i knjige pukah i narodah slavno-iliričkih, još i običaji vrimenta, svrhu toga Ljuboslovje, koje Grci aisthesis imenovat običaju, a ne ima mudrine, ne ima Rukotvorja, od kojih ne bi se uspomena u knjigam činila.

Kao pjesnik, kao poetičar, kao prevoditelj, on je ustrajni bilingvist. Takav je i kao leksikograf.

Što je »razgovitnosti temelj« dvojezičnog leksikografa? Isto kao bilingvarnog pjesnika: *Što se načina uredbe dila tiče, nastojah se služiti prinošenjem iz jednog jezika u drugi. Istina da me dugo izkušnje nauči da jezik latinski s našim toliko prijateljstvo ima, da se po riči iz jednog u drugo govorenje prikrenuti može mnogo lašnje i ugodnije nego iz hebrejskog i grčkog, ali običaj slovljenja latinskog imade što osobitog, što naš ilirički izgovor po slovu očitovat ne može, osobito u inostranim ričima, koje naš jezik nipojedan način ne trpi. Ovo je razgovitnosti temelj: riči glasne, prigib uredan, sastanak ričih — da se slova i slovke jednoglasne i tvrde ne sudaraju i uše trude, što Latini r a s u đ e n j e u š i j u zvati običaju; oni griše koji na skladnost ričih i sud ušiju nikakvog obzira ne imadu; i oni koji vitrom nikim naduti primeću riči na ti način, da se u Ljuboslovju [estetici] iole ubavistnim poslušat veoma grsti. Tako se razgovitnosti temelj obdržat ima, da jezik jedan drugom zamet ne čini: nego da riči odabrane, vlastite, glasne, urednim prigibom sastavljene, ugodnom izgovoru i vlastitom zlamenju služe. Toga u drugom jedva najdeš, osim u vrlom Kanižliču, krasnom Kačiću i govornom Relkoviću, koje mlogi naši naslidovati poskrbiše se.*

I kao poetičar, u svom izvornom djelu o hrvatskom pjesništvu, Katančić je uzvisio Kanižličev pjesnički jezik do jedinstvenog uzora, a kao pjesnik deseteračkih *Popivki narodnih*, prevoditelj *Svetoga pisma* i leksikograf, poznato je, proučavao je književni jezik i djela upravo tih pisaca kao najznatnijih nosilaca mladoga novoštokavskoga hrvatskog standardnoga jezika — slavnoiliričkoga »bosanskog izgovora«. Već u istom *Pridgovoru* on sam pridružuje im »naučne« jezične izvore i drugih pisaca koje je pribavio, i »koji nas obuzimaju«: knjige i priručnike gramatičara, leksikografa i prevoditelja, »s' obadve strane Dunava, Drave i Save« i još naših »slavnoiliričkih krajina«, navlastito D a l m a t i n a — Antuna [Dalmatin], Mikalje, Barakovića, Ardelia Della Belle, I. Đurđevića, J. Stullija, pa iz svoga ugarsko-slavonskog kruga — M. Radnića, E. Pavića, G. Peštalića, L. Bračuljevića, A. Bačića, J. Lipovčića, A. J. Knezovića, M. Lanosovića; Hrvata (kajkavaca) i Istrana — Stipana Konzula, A. Jambrešića, J. Voltića; B o š n j a k a — A. Tomaševića, F. Lastrića Očevca i dr. Drugim riječima, jasno se razabire i Katančićev graditeljski zahvat u književni jezik, od početaka njegove novoštokavske standardizacije, i širina toga zahvata, koju u svojem tumačenju Katančića kao prevoditelja, jezikoslovca i leksikografa zapaža Radoslav Katičić². Upravo Kanižliča, Kačića i Reljkovića i sve te pisce Katančić uzima kao jednu cjelinu. Od nje i počinje razvoj današnjega hrvatskoga stan-

dardnog jezika. Pripremajući svoj prijevod i rječničko blago, savjesno pocrpivši vrela, »Katančić doista nije improvizirao«, nego je bio »velik radnik na jezikoslovnom polju«, a njegova jezična zaokupljenost prirodno ga je potakla na to da i sam počne sastavljati rječnike, da kao »konstruktor poezije« postane i »konstruktor jezika«, leksikograf koji ustrajno »izgrađuje hrvatski književni jezik u izrazito nadregionalnim okvirima«, na podlozi novoštokavskih narodnih govora i »iskustva u književnom izričaju«. On nije slavonski dijalekatsko-regionalni pisac: »Lik Matije Petra Katančića — svodi svoj zaključak Katičić — izrastao je pred našim očima i na jezičnom polju do razmjera koji daleko premašuju naše ustaljene predodžbe o njemu«.³

III. PRAVOSLOVNIK

U disertaciji o Katančiću njegova temeljitog znalca i zavičajnika Josipa Hamma i objelodanjenj raspravi o *Pravoslovniku*⁴, hrvatsko-latinskom rječniku koji Grgur Čevapović pod tim naslovom nigdje ne navodi, niti ga spominje u bibliografskoj jedinici pod naslovom *Etymologicicon Illyricum*, prošireno je i uvriježeno u znanosti uvjerenje da se — »po Čevapoviću« — radi o istom rječniku⁵. Međutim, Hammovo izvorno poznavanje i tumačenje *Pravoslovnika* odnosi se samo na njega, a ne i na drugi Katančićev rječnik. On je potanko osvjetlio Katančićeve jezikoslovne i leksikografske početke i njegov rad na ovom rječniku. Njegov pristup, tumačenje i ocjenu *Pravoslovnika* svodimo, ukratko, na sljedeća zapažanja, koja se mogu odnositi na oba rječnika. Ne treba ni na čas smetnuti genezu pisanja rječnika *Pravoslovnik*. Katančić ga je pisao da popuni praznine što ih je našao u drugim rječnicima i da ispravi i bolje protumači što je tamo našao; krivo ili površno zapisano. U ono vrijeme živio je povučeno, sam sa sobom, s gramatikama i rječnicima. RIJEČI i s njima skopčane ASOCIJACIJE bile su mu jedina veza koja ga je vezivala sa svijetom, u prvom redu s njegovim rodnim krajem i dijalektom slavonsko-podravskim. Jezik *Pravoslovnika* je »dialectus Bosnensis«, bosanski štokavsko-ikavski govor koji je u ono vrijeme bio »nostris«: jezik slavonske književnosti. Katančić je zalazio i u dijalekte, u pučku svakodnevnu frazeologiju, i u tome je trajna vrijednost i značenje njegovoga rječnika. Svim riječima kojima je znao iskon, pripisivao je njihov pripadni jezik ili narječja, koja je dobro razlikovao (kajkavsko, istarsko-primorsko ili čakavsko;

dubrovačko, bosansko, bunjevačko, kranjsko). One riječi i izraze koje je slušao od djetinjstva u narodu označuje kraticom »vulgo«, i baš pomoću ovako označenih riječi i izraza možemo danas zaključiti kakav je bio njegov slavonsko-podravski dijalekt, tj. kako se u okolici Valpova govorilo prije stotinu i pedeset godina. Katančićev rječnik za ondašnji slavonski književni jezik je obavijesno-normativan, ali nikad nije objavljen. *Pravoslavnik* sadrži i velik broj udomaćenih tuđica: turskih, mađarskih, njemačkih, poljskih, talijanskih, francuskih i dr. riječi. Ne možemo reći da je to etimologijski rječnik, barem ne u današnjem smislu (u ovom rječniku on još ne traži korijen ili semantičku jezgru riječi, nego je vidi cijelu pred sobom, nastojeći utvrditi odakle je izvedena ili posuđena), a njegovo se etimologiziranje redovno svodi na povrhnost, izvanjske poredbe i sličnosti riječi, i on je u tome tipični predstavnik tzv. pučke etimologije. Ako se s njime uporedi npr. Lindeov ili Stulićev rječnik, onda bi oni u istoj mjeri zasluživali to ime, pa ipak ih danas ne zovemo etimologijskim rječnicima.

Katančićev rječnik tipično je semasiološko djelo, ali mu je jedina svrha da dokuči podrijetlo i razjasni značenje pojedinih riječi, njihov semantički spektar i derivate, ne prelazeći pri tome u davnu prošlost. Autoru je glavno latinskim jezikom iscrpno prikazati značenje i okruženje svoje protolekse. Prema tome, možemo ovaj rječnik ubrojiti među dvojezične znanstvene rječnike pisane za obrazovanog stranca koji želi upoznati hrvatski jezik, njegov izgovor, frazeologiju koja odaje poglede u narodni život i običaje, u osobine i raznolika značenja njegovoga bogatoga leksičkog blaga. Pouzdan je u području pravih pozajmljenica, naročito ako su mlađe i ako su k nama došle iz turskoga ili mađarskoga jezika. Ali i ne samo to: kao leksikolog on je pristalica etimologičnosti i etimološke struje contra Vuku Karadžiću, kritičan i nasuprot njegovoj struji eufonista. Njegove kritičke opaske, usputne, u natuknicama i na marginama, pogađaju i rječnike i autore (među njima i Reljkoviće), grafički pravopis, grafičko čitanje i one koji ne bilježe naglaske u kosim padežima. Zato je Katančić namjeravao — kako dobro zapaža Hamm — svojem rječniku dodati *izcrpnu gramatiku hrvatskoga jezika* pa je već početkom 1815. počeo u tu svrhu sabirati potrebnu građu. Šteta što ga je u tome smrt spriječila — zaključuje! — jer njegove bilješke i brojne gramatičke, naročito morfologijske, fonetičke i ortografske natuknice, pokazuju »da bi njegova gramatika i za naše pojmove mogla biti dosta zanimljiva. Dapače, po nekim se znakovima dade zaključiti da bi tamo bilo i dialektalne građe.«⁶

U Katančićevu izboru pisaca vidimo što mu je kao leksikografu u hrvatskoj književnosti najviše odgovaralo i koja su mu djela bila duši najbliža. Najviše je citata iz djela Kanižličevih, Barakovićevih, Kačićevih, obojice Reljkovića i Filipa Lastrića Očevije. Razumije se, i Katančićevih, ali su njegovu osobnu simpatiju prema pojedinim djelima nesumnjivo privlačila dvojica pjesnika — Baraković i Kanižlić.

Prema kraticama autora može se ustanoviti da se Katančić u *Pravoslavniku* služio djelima trideset i četvorice pisaca: *Bab.* / Babić Tomo; *Band.* / Bandulavić Ivan; *Bar.* / Baraković Juraj; *Bog.* / Bogašinović Petar; *Bun.* / Bunić Ivan; *Difn.* / Divnić Petar; *Div.* / Divković Matija; *Dob.* / Dobretić Marko; *Fortis* / Fortis Alberto; *Giorgi* / Đurđević Ignjat; *Gondola*, Gundulich / Gundulić Ivan; *Kacs.* / Kačić Andrija; *Kassich* / Kašić Bartol; *Kan.* / Kanižlić Antun; *Lan.* / Lanosović Marijan; *Leak.* / Leaković Bernardin; *Mar.* / Marević Ivan; *Marg.* / Margitić Stipan; *Mattei* / Matijević Đuro; *Mil.* / Milunović Josip; *Mincs.* / Menčetić Vladislav; *Nal.* / Nalješković Nikola; *Och.* / Očevija Filip Laštrić; *Palmotta* / Palmotić Junije; *Pejkich* / Pejkić Krsto; *Pest., Pesth.* / Peštalić Grgur; *Ragn.* / Ranjina Dinko; *Rap.* / Rapić Đuro; *Rel.* / Reljković Josip; *Rel.p.* / Reljković Matija Antun; *Ritter* / Ritter Vitezović Pavao; *Tomashevich* / Tomašević Antun; *Tom.* / Tominković Aleksandar; *Verantius* / Vrančić Faust; *Zlat.* / Zlatarić Dominko.

Većinu navedenih pisaca citira Katančić po *Stullijevu rječniku*, a neke (Kašića) po *Della Belli*, dok se za neke kao npr. za Milunovića, Peštalića, Kanižlića, Barakovića, Kašića, oba Reljkovića i još neke druge može dokazati da se njihovim djelima neposredno služio.

IV. ETYMOLOGICON ILLYRICUM

Bilo je nepromišljeno isticati i uvriježiti u našoj leksikografiji neistinu da je Grgur Čevapović Katančićev *Etymologicon Illyricum* izjednačio s *Pravoslavnikom*, ali je točno da ga je nazivao iliričkim etimološkim slovníkom izrađenim prema zakonima filologije na bosanskom narječju, kako sam Katančić izrijeком dopisuje ovo narječje u naslov svog prijevoda *Svetog pisma*.⁷ Time on izravno potvrđuje da prijevod i rječnik ne namjenjuje samo slavonskom književnom prostoru, nego da kao prevoditelj i leksikograf izgrađuje etimološki rječnik i jezik hrvatske književnosti. Nadalje, Čevapović točno zapisuje potpun naslov

Katančićeva *Etymologica Illyrica*: »U njemu se donose riječi kako domaće tako i strane, porabom prihvaćene, sa svojim etimološkim tumačenjima, potvrđene svjedočanstvom odličnih pisaca našega naroda, s točnim podacima o duljini slogova« ... Proučavatelji su se, nažalost, na tom mjestu istraživački zaustavili, ili su završni dio naslova ispuštali iz citata kao neprispodobiv *Pravoslavniku*.⁸ A dalje je u cjelovitom naslovu slijedilo da tako protumačene riječi obuhvaćaju »nekoje gramatičke opaske, a na kraju i *Index Latino-Illyricus*, postojanim i upornim trudom izrađen te primaknut koncu na slovu S.«

Isto tako, previđeno je da se Katančić u *De poesi* ne poziva na svoj *Pravoslavnik*, jer toga na što se poziva u *Pravoslavniku* nema, nego upravo na *Etymologica* koji priprema i na svoje gramatičke opaske o vrstama, strukturi i oblicima riječi iliričkog jezika, ustroju dikcije, naglascima, pjesničkim ukrasima i o osobitosti govornog narječja bosanskoga izgovora.⁹ Nama se posrećilo pronaći *Etymologica Illyrica*, zabilježen a nepoznat Katančićev rječnik, među ostalima Katančićevim autografskim knjigama i bilježnicama u Budimu.¹⁰ Zapravo, on jest »etimologikon« (u izvornom značenju rječnika koji naznačuje podrijetlo riječi); on jest više nego što je »rječnoslovník« i bliže je Katančićevu pojmu »izaskanja«, »pravoslovnosti« i »blagoslovnosti« riječi. Katančićev leksem pravoslavnik, koji je i *literatus* i *philologus* i *ljuboslovník* — pravi mu je sinonim! On je iznad slovnika, pravi je *lexicon*. Po strukturi je sličan filološkom kompendiju. Opisat ćemo ga sa zadovoljstvom, jer je nova Katančićeva plodina i istinski dobitak hrvatske leksikografije.

Etymologica prvo sadrži Caput I. *Observationes quaedam Grammaticae* (str. 1-32) razvrstan je u devet paragrafa, od kojih posebno značenje Katančić pridaje § V. *Structura dictionis*, § VII. *Figurae, tropi* i § IX. *Subsidia hui operi nostra*, preostalim pitanjima. Prema nadnevcima, gramatičke opaske pisane su od 11. prosinca 1818. do 21. siječnja 1919. Potom u *Etymologica*nu slijede *Prolusiones in lit[eraturam] medii aevi* (s novom, zasebnom paginacijom, str. 1-48), i to: Caput II. *Literatura Cyrilla* (str. 1-32), koja sadrži u sedam paragrafa izgovaranje formula azbučnog slijeda i opis ćirilčkih grafema, obilježja pisma od njegova nastanka, porabu u grčkom i rimskom obredu liturgijskih rukopisnih tekstova, kao i ukazivanje na bogatu epigrafsku baštinu spomenika pisanih ćirilicom¹¹. Prema nadnevcima pregledna rasprava pisana je od 10. siječnja do 3. veljače 1820. Nadovezuje se Caput III. *Literatura Glagolitica* (str. 33-48), koja sadrži u pet paragrafa sličnu strukturu

(naziv azbuke, tipovi grafema i nagovor slovnog slijeda; tvorac pisma Metod [!]; crkvene knjige glagoljicom latinskog obreda na općeslavenskom jeziku karpatsko-ukrajinskog ishodišta; Sveto pismo prevedeno sveudilj od Ćirila, također od Metoda prevedeno; prvi rutenski (ukrajinski) Evanđelistar i Metodov Psaltir.¹² Raspravica je pisana poslije prethodne, a označena je samo jednim nadnevkom: 20. veljače 1820.

Poslije triju rasprava slijedi naslovna strana *Etymologica Illyricuma*, etimološkoga iliričkog »pravoslovnika«, a potom (str. 49-52) *Lettori Philologo S. [alutem]* — Ljuboslovnom štioću P.[ozdrav], zapravo Katančićeva proslavna rasprava o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima, u kojoj se on predstavlja kao leksikolog i, ponovno, kao stručni leksikografski kritičar.¹³ Kritički je to leksikološki osvrt na hrvatske leksikografe i njihove rječnike koji su prethodili Katančićevu *Pravoslovniku* i *Etymologiconu*, ujedno objašnjenje njegovih leksikografskih polazišta u pokušaju izgrađivanja etimološkog rječnika i kritičkog mjerila koje primjenjuje i na druge leksikografe. Polazište se zasniva na tezama:

— naročito su važne knjige u svakom narodu, jeziku i govoru, gramatika i rječnik napisani na ustrojenom pravopisu;

— bosansko narječje slavnoilirčkog jezika Ilirima je isto što i atički Grcima; spomenute važne knjige slavnoilirčkog jezika, a bosanskog govora, pisane po shodnim zahtjevima i zakonima filologije, knjige su koje i on priželjkuje, jer su »razgovitnosti temelj« one učene, visoke književnosti;

— jedno je što od ovih knjiga očekuješ, a drugo, na što se tužiš.

Sve te Katančićeve nazore i zahtjeve sadrže uvodne stranice njegova leksikološkog osvrta, odnosno raspravnog proslava. Donosimo ga gotovo u cijelosti kao dodatak i prilog ovom saopćenju (vidi ovdje odio V.).

Naposljetku, na novom listu s novom početnom paginacijom (str. 1-676) slijedi Katančićev *Index Latino-Illyricus* (Della Bella ima: Index Latino italicus!), pisan dvostupačno, od A do S (od Actasse i Actussus bez unesenog značenja, odnosno od Actus, *čin*, *tvor*, pa sve do Subdurus, *natverđ*). Prema nadnevcima, pisan je od kolovoza (sextilis) 1820. (protokleke na A) do 13. prosinca 1823. (protokleke na S). Tako su i jedan i drugi rječnik Katančićev zaostali na slovu S i ostali nedovršeni! Hamm je tumačio da je *Pravoslovník* za njegova tvorca završen rječnik, jer je zaustavljen na imenici *S v e m o g u ć*: preko nje Katančić dalje nije htio i nije mogao. Potkraj snaga, već nemoćan, predao se Svemogućem u njegove ruke. Samo, zašto je onda 1823. stao na *Subdurus*?

Od kuda nezavršenost Katančićevih rječnika? Od kuda tolika raznovrsnost i golemo leksičko-frazeološko, biološko, topografsko, domaćinsko i domovinsko itd. bogatstvo u — etimološkom rječniku, odgovor je dat: Katančić je znao da mu ih sveučilišne vlasti neće tiskati dok je živ i zato ih je pisao samo za sebe i o sebi, i tu je bio »toliko neposredan, intimno svoj, kao ni jedan leksikograf njegova vremena« (Hamm). Jedino tako, pisanjem, ostvarivao je stalan kontakt sa životom, zemljom i ljudima.

Zasigurno, o obilježjima i značajkama Katančićeva leksikografskog rada, o osobnosti Katančića leksikografa, i na podlozi otkrivenog *Etymologica* i izvješća o njemu, valja nam naznačiti oslonce, izabranike iz redova narodnih pisaca za izvedbu postavljenih teza i izvesti opće zaključak.

Za predvodnika slavnim narodnim piscima Katančić izabire ponajprije Antuna Kanižlića, osposobljenog da izradi žuđeni leksikon, pozivajući se na njegov predgovor u »Primogući i srce nadvladajući uzroci«, a za jezičnu podlogu, koja bi poslužila za uzorak gramatičko-leksikografskom sustavu, koji on u izradi gramatike i etimološkog rječnika primjenjuje, citira predgovor Josipa Voltića iz njegova »*Ričoslovnika*«:

Voltić je govorio u proslavu čitaocima: (V o l t i ć *Lecturis*): »Kao što no se razni narodi zajedničkog podrijetla zajedničkim imenom zovu ILIRIK, valja priželjkivati da se tako iz tolikih narječja sazda jedan sveopći jezik učenog svijeta. Da bi se to postiglo, morali bi se naći na okupu učenjaci iz svakoga pojedinog kraja te istražiti riječi, korijene i etimologije pojedinih narječja; pomno ispitati vrste, izvedbe, razlike i bliskosti njihove; utvrditi iskonsko značenje riječi i razne stupnjeve njegove prenesene uporabe; odvagnuti kakvoću i sklad glasova; sastaviti pravila za tvorbu glasova i govornih izraza; odrediti koje je baš narječje ljupkije, raznolikije, zvonkije, pravilnije, obilatije, u kojem su suglasnici u ujednačenom omjeru ublaženi samoglasnicima, pa da se onda građa takvog narječja uzme kao temelj za oblikovanje ovog učenog jezika.«¹⁴

Temelj Katančiću za njegovo oblikovanje, tj. za sveopći jezik hrvatski (književnojezični standard!) jest, razumije se, bosansko narječje slovnoilirčkog jezika (štokavskoikavsko donje Podravine). Njime Katančić izgrađuje svoj etimološki rječnik.

On je u svoje doba bio, svakako, znanstvenik najšire erudicije i najdublje znanja, filološke spremne i poznavanja hrvatskih triju narječja i pojedinih govora.

Ni kao leksikograf, ni leksikografski kritičar nije mogao biti potpuno objektivan, kao što nije bio objektivan ni kao historik. Već je Hamm dobro zapazio: »Sve što je radio, radio je srcem. Um mu je služio samo kao pomagalo, kojim će dati oblik i uzveličati ono, što mu je srcu bilo priraslo. To što je umnim radom nadvisio svoje suvremenike, samo je dokaz, koliko je i srcem bio veći od njih.«¹⁵

V. MATIJA PETAR KATANČIĆ: LECTORI PHILOLOGO S[ALUTEM]

Budući da su riječi dane stvarima, odlučio sam izložiti ih u šest knjiga. Od njih tri sam načinio prije ove o disciplini koju zovu etimologikén, a o ovima ću ti još pisati ...¹⁶

LJUBOSLOVNOM ŠTIOCU P[OZDRAV]

VRSNI učenjaci koji imaju bolji uvid u ovu jezikoslovnu struku, govore da su naročito važne knjige u svakom govoru i narodu gramatika i rječnik, obje izrađene po zakonima filologije. Pravila materinskog jezika objavio je iliričkim jezikom Jakov M i k a l j a D. I. polovicom 17. stoljeća, davši i način pravopisanja u domaćem stihu. Potom je sedamdeset osam godina poslije Ardelio D e l l a B e l l a, iz iste Družbe, dao ispred nešto opširnijeg rječnika gramatiku iliričkog jezika na talijanskom. Slijedeći njihove tragove objavio je četrdeset godina kasnije Matija R e l k o v i ć, vojni časnik, pravila domaćeg govora na pučkom i njemačkom jeziku. Nakon toga, u slijedećem desetljeću, dao je o. Marijan L a n o s o v i ć, franjevac, pravila iliričkog jezika na njemačkom želeći popraviti, kako kaže, Matiju, a potom je knjiga doživjela treće izdanje, u Budimu 1795. godine. Konačno je osam godina poslije Josip V o l t i ć dao ispred svojeg *Ričoslovnika* gramatiku na njemačkom i talijanskom jeziku. U ovoj struci to je hvale vrijedan pokušaj, ali u svakom od dosadašnjih jedno je što očekuješ, a na drugo se tužiš, no ni jedan [nije dao rječnik i gramatiku] bosanskim narječjem koje je Ilircima, po svjedočanstvu ostalih, ono što je Grcima atički.

D e l l a B e l l a slijedi izražavanje dubrovačko, R e l k o v i ć posavsko, L a n o s o v i ć miješa, V o l t i ć nasljeđuje Hrvate [kajkavce], a ni jedan

nije dao nazive gramatičkog umijeća, ni jedan zakone prozodije, ni jedan nije dao etimologiju. Do teorije naglasaka držao je Della Bella, no udario je čitateljima križ na krivu uporabu, mnoge povukavši u zabludu. Matija je dobro dao stvarnu vrijednost naglasaka kojima se ipak sam stalno služio glede na stvar i narav govora. Marijan [Lanosović] i Josip [Volčić] zapostavili su svaku brigu o naglascima. Pošto su to zanemarili, neće se dobro znati dužinu slogova, kako je sasvim dobro primijetio Matijin sin [Josip Stjepan Relković]. Stoga smo očekivali gramatiku narodnog jezika načinjenu shodno filologiji i zakonima bosanskog narječja.

Rječnik Jakoba M i k a l j e skupljen velikom marljivošću, što smo vama odredili za primjer, nestao je zbog starine iz ruku: donosi riječi koje nisu u porabi, dok o drugima šuti; naznačuje porabu kosih padeža, rodove te prezent i preterit glagola. Utoliko je dostojan da je češće bio tražen uz malo bolji tisak.

D e l l a B e l l a je doduše bogatiji, ali često napušta Mikalju, koji dobro postupa; donosi duge fraze bez tumačenja; udvostručuje samoglasnike i suglasnike krivo rabeći naglaske, tako da čitatelj zapinje; mnogo toga propušta; kod sprežanja složenih glagola tu i tamo griješi u prvom [obliku] prezenta kojem daje oblik sprežanja; pa ga ipak radije tu ne branimo.

S t u l l i Joakim dao je latinski leksikon s talijanskim i iliričkim tumačenjem, zaista bogat, kad ne bi bio manjkav: riječi materinskog jezika koje je odasvud skupio u velikom su broju različitog značenja; sarmatske su na teret iliričkim; k tome kosi padeži imenica, rodovi, samo su rijetko [doneseni], a preteriti i prezenti glagola se i ne donose; nema ni prikladne znakove za dužine.

V o l t i ć ima kose padeže s rodom; donosi preterite i prezente, ali krivo u nepravilnim [glagolima]; nema podosta riječi koje su inače prihvaćene uporabom; sasvim se odriče znakova za dužinu; narječjem se približava Hrvatima [kajkavcima]: o njima se govori na kraju proslova.

J a m b r e š i ć i B e l o s t e n e c su Hrvati [kajkavci] kojih se narječje znatno razlikuje od bosanskog. Osim toga ne obiluju riječima koje su kod nas u uporabi, a koriste se s dosta njih koje mi izbjegavamo; često materinske riječi ne odgovaraju latinskima; prvi slijedi vlastitost bez domaćih riječi, a drugi daje obilje riječi, dok su jedan i drugi prikladni kao pomoć pri radu; ni jedan nije dovoljan za govor našeg narječja.

Iz toga se već jasno vidi, da se još priželjkuje leksikon koji bi bio izrađen prema zakonima filologije za naše narječje. Nada bijaše da bi netko mogao iz Slavonije, potaknut riječima M a t i j e i A n t u n a [Kanižlića], posegnuti

da se prihvati tog posla na čast domovine, ures naroda i korist književnosti. I to ponajprije [po tome] što je Antun govorio u predgovoru estetičke knjige o ljubavi Kristovoj [»Primogući i srdce nadvladajući uzroci«]: »Drugi narodi, naša po jeziku i govorenju braća, imaju po tri i četiri riči za jednu izminiti, a mi kadkad trudimo, kako ćemo, gdi li ćemo samo jednu izvaditi za obratiti što neobičajno u naš jezik. Odkuda to njima? Uživaju blago naše. Ilirički iliti slovinski jezik jest bogata i vele plodna mati toliko jezika kojima druga kraljevstva govore. Umiju se oni našim dobrom služiti, a zašto nebi i mi?«

Kao da je on namislio neki leksikon koji treba izraditi *prema normi Ardelija*, kojim se služio. Kako bijaše A n t u n najveći ljubitelj domovinskog govora, tako je zaista bio naobražen u pravilima filologije i načitan brojnih pisaca svog jezika te je između svih izvježbaniji za tu stvar [idoneus]: pokazuju to asketske, pjesničke i povijesne knjige koje je napisao. No sam zaokupljen drugim poslovima, odložio je vrlo koristan naum u filologiji. I nitko ne postoji sve do sada u ovim područjima između Save, Drave i Dunava tko bi izdao neki leksikon prije Dubrovčanina J o a k i m a S t u l i j a. »Kad smo se skupili poslani u Peštu, napomenuli su nam da [oni] ne traže (od nas drugi?) rječnik zbog kašnjenja [Stullijeva], a mi rekosmo: *Kako da mi odbi kader biti dikcionar sloxiti*. Dakako [to je] iz usta o. Marijana Lanosovića, kome je on [Stulliju?], ne znam na koje riječi je smjerao, rekao, da [rječnik], imamo: jer on ima načinjen latinski, ilirički, njemački i mađarski leksikon. No nije ga ni meni, koji sam ga tražio, pokazao, niti sam, kad je umro, mogao doznati [gdje je], iako sam poduzeo istraživanje.

Imamo J o a k i m o v latinski leksikon, obogaćen talijanskim i iliričkim riječima u dva sveska, u četvrtini. U drugom dijelu, koji je bio pun iliričkog, nemamo [ishodišnih riječi]. Zato onaj tko želi znati latinske ili talijanske riječi iz iliričkih, od sada još se ne može služiti njegovim radom. Time potaknut Istranin Josip V o l t i ć, druge godine nakon objavljivanja Joakimova leksikona, obogatio je ilirički rječnik talijanskim i njemačkim riječima; njime se ne može koristiti Talijan ili Nijemac za iliričke riječi koje odgovaraju njegovim. Osim toga koristi se [Voltić] narječjem poznatim Hrvatima, ali prešućuje mnoge riječi, koje su u uporabi kod naših; slijedi da su one nesigurne uporabe, pa je nesigurno narječje i autoritet; ne donosi nikakve znakove za dužinu slogova, što držimo da je potrebno u ovakvom djelu.

Dakle, budući da smo nekoć već pomišljali to osvijetliti što smo bili odlučili, potaknuti geografskim komentarima, završivši rad, pristupili smo filološkom poslu ne da osvijetljavamo leksički nego da etimološki tumačimo [sed etymologici

vocabula lucubrare] latinskim domaće i strane riječi, prihvaćene uporabom, imenice s naznakom roda i kosog padeža, epitete ženskoga i srednjeg roda, infinitive s prvim oblikom prezenta i preterita, slogove koji su označeni dužinom proizašlom na temelju sluha za bosansko narječje, kao i na temelju *potvrda slavnih narodnih pisaca* [illustrium gentis scriptorum testimoniis], podjednako označenim duženjem slogova. Za predvodnika je izabran **M i k a l j a** jer svojom osnovom nastoji u sjajnijem narječju gotovo doći do svojstvenosti **A r d e l i j i n e** norme.

A n t u n K a n i ž l i ć je prvi po biranijem govoru u elegantnijoj [elintnijoj] književnosti, potom **Andrija K a č i ć**, a poslije njih **B a r a k o v i ć**, i otac **R e l k o v i ć** sa sinom. Od Bosanaca **Ivan B a n d u l a v i ć**, **Filip O ć e v a c** [Lastrić], [Tomo] **B a b i ć**, [Stipan] **M a r g i t i ć**, a od starijih [pisaca] **M. D i v k o v i ć**. Od leksikografa **Della Bella**, **Belostenec**, **Jambrešić**, **Koruščan** [Oswald-Ožbolt Gutschmann], **Srbin** [Todor Avramović] i više pridruženih, čija ćemo imena navesti naposljetku.

A kako je način za dužinu [sloga] posebno uhodan, to ga se i češće donosi za korijene i temate prema zahtjevu gramatike [gramatičke norme]. Na tom mjestu daju se figure i tropi s izvedenim, složenim i jednostavnim riječima koje veoma pridonose razumijevanju etimologije, kako pokazuju na kraju djela.

... Mi nismo ni malo slijedili **Varona** koji je raspravljao o gramatici po običaju filozofa, već smo izradili leksikon iliričkog jezika, u kojem je zastupljeno posebno načelo etimologije, na temelju kojeg je i dan naslov djelu. Donosimo domaće i strane riječi koje su prihvaćene uporabom. Ne iznose se sve riječi koje su u Panoniji, Daciji, Bosni, Slavoniji, Dalmaciji, Hrvatskoj i kod **Kranjaca** prihvaćene, već one koje odgovaraju bosanskom narječju. Ovdje se potom nalaze udomaćene riječi **Latina**, **Talijana** i **Grka**, a zatim poslije pridružene riječi **Nijemaca**, **Mađara** i **Turaka**, dane posvuda u narodnom značenju i porabi. Imenice imaju kose padeže i rodove, kod infinitiva glagola prva riječ prezenta, koja označava vid sprezanja, i prva preterita, koje služe u prvom redu za prepoznavanje promjena i sprega izvedenih od infinitiva. Poslije toga slijedi vlastito značenje riječi latinskih ili preneseno, ako su u prenesenom značenju, što se često događa da stoje u metafori, sinegdohi i metonimiji od tropa, ili se donose gramatičke figure, koje možeš čitati izložene na kraju djela [gramatičkih opaski i ovog proslova]. A posebno je načelo kod porabe vlastitosti, koje ne drži ni jedna leksikografija, da bi spominjali figure. Primjere za potvrdu donosimo iz izvrsnih

pisaca, i to one kraće koje smo dorječno preveli, što će mnogo koristiti filolozi-
ma, kako smo poučeni dugim iskustvom. I u njima je znalački primijenjena duži-
na slogova, o čemu vidi više ono što je rečeno na kraju *Etymologica*. Tamo gdje
se ne pojavljuje ni jedan od svjedoka, napisano je po sebi pri našem korištenju
susjedne riječi, što se drugdje nalazi. Znaš da ono što se dogodilo ponajprije u
korijenima, koji budući da su od jednog ili dva sloga, rijetko ima opću porabu.
(...) Ne mali broj imaju k a m i, kako imaju stari pisci kakav je Baraković, koje
smo brižno sabrali označivši derivaciju i smisao, a zatim razliku. U početku smo
mislili dati njemačke i mađarske [riječi], no jer je i bez njih djelo naraslo pre-
veliko, a i preko mogućnosti novčanih sredstava, morali smo na vrijeme donijeti
odluku da od toga odustanemo. No dosta riječi oba jezika moći ćeš iznaći tamo
gdje će se donijeti dodatak.

Priznajemo da postoje mnoge riječi u raznim područjima i mjestima po-
primljene uporabom koje bi ovdje želio [imati]. Naime, svaki kraj i gotovo svako
selo ima svoj način govorenja, svoje riječi koje nemaju udaljenija mjesta. Ako se
one studiozno saberu i združe, mogle bi imati filologiju u svojoj vlasti. A to peda-
gogija vođena od ravnatelja prikladno i rado pruža, ukoliko se povede s nadom u
povratnu nagradu. Filolozi koji se prvenstveno brinu o književnosti, ovako ure-
đeno i objašnjeno prikupljanje primijenit će za javnu uporabu u korist hvalevrije-
dnog napretka lijepih umijeća. Tom prilikom mogu učitelji mjesta, osim riječi ko-
je su poprilmjene praksom, sabrati fraze, način govorenja, poslovice te sastaviti
kratka načela gramatike, pod vodstvom [gramatičkih napatuka] Matije Relkovića
za područje gdje žive, prilagođena običaju, da se pokaže načelo narječja potvrđe-
no dugim vremenom. Velik dio Mađarske s obje strane Dunava služi se iliričkim
govorom, zatim sva Slavonija, a da ne govorimo o Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji,
koji svoje misli izgovaraju istom vrstom jezika, no ipak različitim riječima.
Gimnazije u Pečuhu, Mohaču u Baranjskoj županiji, zatim u Baji, Subotici, Baču,
Osijeku i Požezi u Slavoniji mogu primiti iz ovog studija veliku korist za knji-
ževnost. No stvarno je dovoljno spomenuti to da će nastati i mnoge druge ne ma-
nje korisne stvari, uz pomoć neba, kako se nadamo da će proisteći.

Gramatičke opaske o knjigama, njihovoj vrijednosti, o glasu, padežu i porabi
imenica, pregibanju glagola, prvotnim i izvedenicama, strukturi dikcije, načelu
akcenata, figurama, glavnim dijalektima, naći ćeš na kraju ovog djela. Ako ovima
još pridodaš ono što smo raspravljali u poetici [*De poesi*], imat ćeš valjaniji dio
pravila iliričke filologije, koja je književna družina sve do sada priželjkivala.

Ovdje kao krunu ovoga proslova prilažemo pokraćenja i kompendije s kojim smo služili u ovom djelu.

[Donosimo Katančićev izvorni tekst na latinskom:]

- Mik.* Jacobi Mikalya, S. I. lexikon Illyricum, Italis et Latinis vocibus auctum.
- Dell.* Ardelii Dellabella, Lexicon Italum, Latine et Illyrice locupletatum, cum indice Latino Italico, grammatica italo sermone praefixa.
- Stul.* Ioachimi Stulli, Lexicon Latinum, Italice et Illyrice expositum.
- Jamb.* Andreae Jambressich S. I. Lexicon Latinum, Illyrica, Germanica et Hungarica lingua explicatum, dialecto Croatica, cum indice Illyrico Latino.
- Bel.* Ioannis Bellostenez, Lexicon Latinum, Illyricum et index Illyricus, Latinus, dialecto Croatica, cum le gibus prosodiae Latinae.
- Carn.* Carnaeum Osualdi Gutschmann, vocabularium Germanum Carnicum, accedit index Carnicus Germanus.
- Serb.* Serbus anonymus dedit lexicon 1791, Viennae, caractere suo, Germanicum Serbicum addito indice Serbico Germano, plurimum hoc in argumento profuturus, si missa dialecto Ruthena, suae gentis lingua usus fuisset.
- Volt.* Josephi Voltiggi, vocabularium Illyricum Germanum.
- Rel. p.* Mathiae Relkovich patris grammatica, cum indice rerum copioso; opera viri praecleari nobis perquam utili.
- Bab.* Thomae Babich Bosnensis, grammatica Latine linguae, cum interpretatione Illyrica et aliquot indicibus rerum.
- Lan.* Mariani Lanossovich, grammatica Slavonica, Germanice tradita.
- Kan.* Antonii Kanislich, e S. I. Rosaleis et Lapis schismatis Graeci, cum asceticis.
- Kacs.* Andreae Kacsich, Dalmatae, poemata heroum, oratione pura.
- Rel.* Josephi Relkovich, Oeconomicus, verso conditus.
- Och.* Philippi ab Ochevia Bosnensis, sermones sacri, catechetici.
- Leak.* Bernardini Leakovich, doctrina Christiana illustrata.
- Pest.* Gregorii Pestalich, poemation de nobili turma praetoriana, et libellus quo Psalmi poenitentiae exponuntur, cum appendice de peste Sirmiensi.

- Bar.* Georgii Barakovich Jadrensis, Secula historiae biblicae, versu.
- Difn:* Petri Difnici, carmen de Sibenico, aput Fortis itinere Dalm, vol. I.
- Divk.* Mathiae Divkovich Bosnensis, ascetici, doctrinae Chr. et sermonum libri.
- Miss.* Libellus Missionis Apost. In Slavonia cum canticis, et poenitentia.
- Hung.* redde Hungaris, *Germ.* Germanis, *Slav.* Slavis, *Cro.* Croatis, *Bosn.* Bosnensibus, *Bun.* Bunjevciis, *Sarm.* Sarmatis. *Ital.* Italis, *Lat.* Latinis, *Gal.* Gallis, *turc.* Turcis; nomine vulgi intelligimus Sokcios.
- Figuras* ad calcem relatas, integre notamus, *sync.* syncopen, e tropis *met. metaph.* metaphoram, *synecd.* synecdochen, *meton.* metonymiam; reliqui rarius occurrant.

14. Aprilis, 1819.

BILJEŠKE

¹ Bibliografski pregled tiskanih knjiga i rukopisnih djela priredio je Tomo Matić u Starim piscima hrvatskim, knj. 26, Zagreb 1940, str. LXXVI-LXXXIX. Od prijevoda cjelovitog *Svetog pisma* na hrvatski jezik (»sedmolitni trud« završen 1816.), Katančić se okreće hrvatskoj tematici, književnoj i leksikografskoj: izrađuje hrvatsko-latinski *Pravoslavnik* (1815.-1824.), *De poesi illyrica libellus* — Knjižicu u ilirskom pjesništvu (1817.), *Memoria Valpo* (1817.), latinsko-hrvatski *Etymologicon Illyricum* (1818.-1823.), *Observationes quaedam grammaticae* (1818.-1819.), »Prolusio in litteraturam medii aevi« s raspravama *Literatura Cyrilla* i *Literatura Glagolitica* (1820.) i priprema književno-povijesnu građu za djelo *Pisaoca slovinskih razbroj slovoljubni* (1824.-1825.).

² KATIČIĆ, Radoslav. *Matija Petar Katančić i počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata*. — »Forum« XXII. / 1983, 10-12, str. 539-556.

³ Isto, str. 555.

⁴ HAMM, Josip. *Matija Petar Katančić, njegova djela i njegov dijalekt*. (Prilog historijskoj dijalektologiji hrvatskoga jezika.) Filozofski fakultet Zagreb, 1934. — Disertacija, str. 31: »Katančićev 'Pravoslavnik' ili, kako ga je Čevapović nazvao, 'Etymologicon Illyricum' ... To je rukopisni hrvatsko-latinski rječnik« itd. — Hamm u raspravi *Etymologicon Illyricum*: »Dao sam ovome članku naslov 'Etymologicon Illyricum' (po Čevapoviću...), da bi se naši literarni historici lakše sjetili, o čemu pišem«. — »Nastavni vjesnik«, LI. / 1942-1943, broj 1-2, str. 13 b.

⁵ MATIĆ, Tomo. *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, knj. XXVI, HAZU, Zagreb 1940, str. LXXXVII: »Pravoslavnik, t.j. Katančićev autograf hrvatsko-latinskoga rječnika, što ga Čevapović

spominje pod natpisom: 'Etymologicon Illyricum'«... Isto Matić u *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, HAZU, Zagreb 1945, str. 138-139, i drugdje. Poslije Hamma i Matića — svi ostali.

⁶ HAMM, Josip. *Etymologicon Illyricum*, v. bilj. 4, str. 28-29.

⁷ »Sveto pismo... / Sada u jezik / SLAVNO — ILLYRICSKI / Izgovora Bosanskog prinesheno« — naslov koji je dao priređivač G. Čevapović. Naslov u Katančićevu autografu jest: »SVETO PISMO... U SLOVINSKI JEZIK BOSANSKOG' IZGOVORA PRINESE O. PETAR KATANCSICH«.

⁸ Završni dio naslova u Čevapovićevu zapisu (*Synoptico-Memorialis Catalogus*, Budae, 1823, p. 325) glasi: »ad calcem Index Latino-Illyrius [Illyricus!], et quedam grammaticae observationes. Budae, an. 1815. constanti ac pertinaci studio elaboratum, ad litteram usque S. fini propinquam, pag. 1340. volumina 2.« Ista bibliografska jedinica ponavlja se u *Recensio* (Budae, 1830.), p. 318, dakle, nakon Katančićeve smrti! N a p o m i n j e m: Čevapovićev predgovor *Catalogusu* (»Monitum Auctoris«) datiran je »die 27. Februarii 1823.« a cenzorov imprimatur »8. Martii 1823.«. Tada Katančić nije završio nijedan od dva rječnika, nego se nalazi u virovima slova P s *Etymologiconom Illyricumom* i na početku slova S (kod Sh!) s *Pravoslavnikom*. Zato broj stranica i svezaka nije točan! Opisuje *Etymologicon*, a navodi sveske, slovo S *Pravoslavnika* i 1340. stranicu do koje je Katančić tada bio došao kada ju je Čevapović zabilježio. Prema Katančićevoj dataciji, to je bilo u prosincu 1822. (str. 1473. je posljednja koju je Katančić označio) Opisujući sudbinu rukopisâ i rukopise nakon Katančićeve smrti Lj. Gaju (2. svibnja 1840.), Katančićev bliži prijatelj I. A. Brlić dojavljuje: »Index latino illyricus cum notis grammaticis usque literam S vocem Superfusio (sic!) productus cum proemio & observationibus grammat. 928 pag. (sic!) in 8-vo MS«, i dodaje: »Josh Vam i to neznam kazat, je li Katancsicha Etymologeon illyricum (sic!) izgubljen? — nashast? — ili u xivotu? — Gori spomenuti Index latino illyricus csini drugi dio toga Etymologikona«. Ni on nigdje ne spominje *Pravoslavnik*, koji je s ostalim rukopisima u Sveučilišnoj knjižnici u Pešti bio izvlašten Katančiću i stavljen pod kuratelu Sveučilišnog senata. — *Pisma Ljudevitu Gaju*. »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 26, JAZU, Zagreb 1956, str. 69-70.

⁹ U *De poesi Illyrica libellus* Katančić se češće poziva na »Etymologico nostro« i »Observationes Grammaticae«, djela koja ima u pripremi. — U: *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike*, IC »Revija«, Osijek 1984, v. str. 112, 183, 187, 190, 192, 194, 199, 200.

¹⁰ Knjižnica Franjevačkog samostana u Martirok ut. u Budimu, Sg. k / VI. 4. Autograf je uvezan u smeđe korice m 8-ine (18,8 x 13,8 cm). Na hrptu dodatno je drugom rukom napisan naslov: *Lexicon Latino-Croaticum*. Leksikon je pisan gustim, teško čitljivim Katančićevim duktusom. »Katancsich bo je tako sitno pisao — izvješćuje Brlić Gaja — da mu shtampa u vyk vishe papira trebujee nego njegov rukopis« (v. bilj. 8, str. 70). S raspravnim i rječničkim dijelom *Etymologicon* ima 760 stranica. Rječnik (Index) pisan je dvostupačno, a najbrojniji latinski leksemi su pod slovom C (42 str.), D (41), E (40), H (47), I (46), M (42) i S (63 str.). Grubom procjenom, obuhvaća o.23.700 natuknica.

¹¹ *Observationes quaedam Grammaticae* sadrže: § I. Literae, cum censu, valore sono; § II. Nominum casus, et usus; § III. Verborum inflexio, participia, gerundia; § IV. Primitiva, derivata, simplicia, composita; § V. Structura dictionis; § VI. Accentuum ratio; § VII. Figurae, tropi usilabiores; VIII. Sermonis dialecti praecipuus: quas solita nobis brevitare referemus; IX. Subsidia hui operi nostra. — *Prolusionis Caput II. Literatura Cyryli* sadrži: § I. Characteris nuncupatio; § II. Alphabeti series et vocabula; § III. Literae sunt Graecas, quibusdam variatis, additis; § IV. Usus alphabeti apud homines ritus Graeci; § V. Usus alphabeti apud ritus Latini cultores; § VI. In pecunia veteri aliis epigraphicis monumentis; § VII. Usus literarum, qui hodie oblinet.

¹² *Prolusionis Caput III. Literatura Glagolitica* sadrži: § I. Alphabeti nomina et literarum adpellatio; § II. Auctor literaturae Methodius; § III. Libros ecclesiasticos ritu Latino, Linguam Rutena edidit; § IV. Sacra Scriptura usque ab Cyrillo, usque a Methodio versa; § V. Primus Evangelii codex Rutenus et Psalterium Methodii.

¹³ U *De Istro eisque adcolis Commentatio* (Budae, 1798.) Katančić u IX. poglavlju objelodanjuje modernu leksikološku raspravu o razvitku pravopisnog sustava hrvatskog jezika i piše prvu stručnu kritiku o gramatičarima i leksikografima: Mikalji, M. Radniću, Della Belli i Reljkoviću (Mikalja mu je uzor među leksikografima). Njome on zadire i u koncepcijsko-strukturna pitanja hrvatske povijesne leksikografije, pa ga možemo smatrati i utemeljiteljem leksikografske kritike kod Hrvata. O Katančiću kao kritičaru Della Bellina rječnika prvi je izravno pisao Vladoje Dukat (v. »Rešetarov zbornik«, Dubrovnik 1931., str. 1-3), a o njegovoj kritici Vukova rječnika — J. Hamm: *Katančić contra Vuk* (v. bilj. 6, str. 32-34).

¹⁴ Prevedeno mjesto preuzeto iz knjige: VOLTIĆ, Josip, *Bečka pisma. Ričoslovník*. Pula-Rijeka, 1981. Uredio Josip Bratulić, str. 120.

¹⁵ HAMM, v. bilj. 6, str. 31.

¹⁶ Katančić podrazumijeva, od napisanih do ovog proslova: *De poesi* (1817.), *Observationes quaedam Grammaticae* (1818.-1819.) i *Pravoslovník*, prvi svezak, A-O (1815.-1819.), a od tri koje će napisati: *Pravoslovník*, drugi svezak, P-S (1819.-1824.), *Prolusiones II. i III.* (1820.) i *Etymologicon Illyricum* (1820.-1823.).